

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

HUR KAN VI SKAPA EN NORDISK OFFENTLIGHET?

Johan Strang är krönikör i *NT* och professor vid CENS – Centrum för Norden-studier, Helsingfors universitet.

I mitten av maj ordnade public service-bolagen i Danmark, Finland Norge och Sverige en gemensam debatt om Nato och försvarspolitik som sändes i efterskott med undertexter i alla länder. Kriget i Ukraina och Finlands och Sveriges Natomedlemskap har fört med sig ett väx-

ande intresse för inte bara det nordiska samarbetet utan också för de nordiska grannländerna. En liknande diskussion ägde rum i september 2024.

Initiativet var lovvärt, men någon verklig debatt kan man knappast kalla det. Den i dansk tv så tongivande journalisten Clement Kjærsgaard kunde inte provocera och dirigera som han brukar. Istället handlade det mera om att visa enighet och göra nordborna bekanta med grannländernas perspektiv på olika frågor. Jens Stoltenberg talade om Nato och Lars Løkke Rasmussen redogjorde för förhandlingarna om Grönlands framtid, medan undervisningsministern och ministern för nordiskt samarbete Anders Adlercreutz skröt om den finska beredskapen.

Vi saknar fortfarande en gemensam nordisk offentlighet som skulle tillåta oenighet på tvärs av gränserna. Vi vet för lite om varandra för att våga blanda oss i de andra ländernas interna diskussioner.

Min mentor på Centrum för Norden-studier Henrik Stenius brukade säga att en av skillnaderna mellan de brittiska öarna och Norden är att medan de på de brittiska öarna delar samma offentlighet men saknar gemensamma värderingar, så delar vi i Norden samma värderingar men saknar en gemensam offentlighet. På de brittiska öarna läser de varandras tidningar och känner till varandras kandidater trots att England är konservativt, Skottland röstar Labour och Irland har länge varit både progressivt och katolskt. I Norden är vi alla sekulära lutheraner och kritiska socialdemokrater, men vi läser inte varandras tidningar och känner inte till varandras kandidater eller ledande politiker.

Hur kommer det sig och vad kunde man göra för att skapa en nordisk offentlighet?

Språket spelar naturligtvis en viktig roll, även om jag tror att den nordiska eller i varje fall den skandinaviska språkförståelsen skulle vara större om vi blev lite mera utsatta för varandras nyheter och kultur. En annan orsak är antagligen Englands ledande roll i den brittiska offentligheten. I Norden är vi kanske lite för jämnstarka. Sverige har varit tillräckligt stort för att irritera men aldrig dominera sina grannar, lär den svenska historikern och diplomaten Krister Wahlbäck ha sagt. Visserligen tror jag ABBA, Olof Palme och Astrid Lindgren trumfar A-HA, Jens Otto Kragh och Tove Jansson i samnordiskt kändisskap, men jag tror aldrig det varit frågan om någon regelrätt svensk kulturhegemoni i Norden.

Det svenska greppet om den nordiska offentligheten har dessutom minskat betydligt under senare år. Om man tänker positivt så har den gett plats åt en större nordisk diversitet och jämlikhet. Till och med i Finland, där Norden på många sätt är synonymt med Sverige, är antagligen Karl-Ove Knausgård och Mette Frederiksen mer kända för den breda allmänheten än någon nulevande svensk författare eller politiker. En mera pessimistisk syn på saken är att vi sakta men säkert ersatt ett svensk kulturellt övertag med en allt starkare anglo-amerikansk dominans.

Men jag tror man ska akta sig för att tro att det var bättre förr. Försöken att skapa en nordisk offentlighet har varit många, men de har oftast resulterat i någon form av kompromiss som byggt på kulturutbyte snarare än gemensamma strukturer.

Den danska historikern Sissel Berrum Fossat har i ett flertal publikationer beskrivit det nordiska samarbetet på tv-området. Redan i tv-mediets barndom på 1950-talet experimenterade man med gemensamma program. En orsak var att tv var så dyrt att producera att det var nödvändigt med både samproduktioner och programutbyte bara för att fylla tablån.

Men samarbetet hade också tydliga nordistiska undertoner. Under en period som Claes Wiklund och Bengt Sundelius kallat för den första nordiska guldåldern skapade man inte bara Nordiska rådet utan också den gemensamma arbetsmarknaden, passunionen och socialkonventionen. Ambitionerna var höga också för tv-samarbetet: vissa såg framför sig ett slags SAS för media-området. Då man till skillnad från radion också hade bilder att stöda sig på hoppades man också att språkförbistringen skulle försvinna. Det visade sig dock vara lite väl optimistiskt eftersom de danska programmen inte riktigt föll i god jord i Norge och Sverige.

Det nordiska tv-samarbetet utmynnade i Nordvision som sedan 1959 koordinerat både samproduktioner och programutbyte mellan de nordiska public service-kanalerna. Från min barndom minns jag hur *Brødrene Dal og professor Drøvels hemmelighed* presenterade mig för norsk galskap och gameshowen *Kontrapunkt* som i sin speciella kombination av folklighet och

elitism symboliserade välfärdsstatens paternalistiska sida. I Norge etablerade sig kanske ”finsk fjernsynsteater” som ett uttryck för allt som är tråkigt och obegripligt, men på det stora hela var Nordvision en succé som vi fortfarande drar nytta av genom alla de nordiska program som våra nationella public service-kanaler erbjuder oss.

Det mest ambitiösa samarbetsprojektet på tv-området var ändå Nordsat. På 1970- och 80-talen ville man sända upp en satellit för att distribuera nordisk tv över hela regionen, inklusive de nordliga periferierna, Färöarna, Grönland, Svalbard och Jan Mayen som ännu inte nåddes av de reguljära markbundna sändningarna. Tanken var också att motarbeta både den anglo-amerikanska kulturimperialismen, samt konkurrensen från tysk tv som blivit allt populärare framför allt i Sønderjylland. För Sverige handlade det dessutom om att ta sig ut i rymden för att behålla sin position i framkanten av den teknologiska utvecklingen.

Tyvänn blev Nordsat ett i raden av exempel på hur det nordiska samarbetet ofta är för långsamt. Projektet utreddes i flera omgångar ur såväl ekonomisk, teknologisk som kulturell synvinkel, men när det äntligen blev dags att fatta ett beslut var himlen redan full av amerikanska och europeiska satelliter som sände Sky Channel och MTV över hela Norden. Det är förstås svårt att säga hur Nordsat skulle ha klarat sig i den allt mera globala konkurrensen, men med några års försprång hade projektet potential att betyda ganska mycket för den samnordiska offentligheten.

Men något totalt fiasko var det inte. En stor del av pengarna som reserverats för Nordsat användes istället för att grunda Nordisk Film och TV Fond som blev en stor succé och en avgörande bricka i hur nordiska filmer och tv-serier tagit världen med storm. Mina studenter undrar ibland varför våra filmer och tv-serier så ofta har rollfigurer från olika nordiska länder och så ofta tematiserar skillnaderna mellan de nordiska länderna. Förutom att poolen skådespelare är ganska liten i Norden, så handlar det alltså om att pengarna ofta kommer från flera länder eller från nordiska finansärer.

På det stora hela kunde man kanske säga att public service-samarbetets historia följde ett bekant mönster från det nordiska samarbetet på andra områden där ambitiösa gemensamma visioner utmynnar i lösa strukturer där nationella aktörer uppmontras till samarbete och kulturellt utbyte.

Också på den privata sidan har det funnits nordiska initiativ. I slutet av 1980-talet grundade den svenska entreprenören Jan Stenbeck TV3 som i en period sände samma innehåll över hela Skandinavien. Programmen sändes från London genom satellit men motivet var mindre en dröm om en samnordisk offentlighet, än att kringgå lagstiftningen om reklam och public service-kanalernas monopol. Så snart det blev tillåtet splittrades TV3 i olika versioner för Danmark, Norge och Sverige.

Den teknologiska utvecklingen sedan millennieskiftet har varit enorm. Idag är det allt färre som tittar på traditionell tv. Istället väljer vi våra egna program från olika strömningstjänster där det visserligen finns ett digert utbud av nordiska filmer och tv-serier, men där den amerikanska dominansen är massiv. En naturlig målsättning borde vara att öppna public service-bolagens utbud för alla nordbor, men det har visat sig väldigt svårt med tanke på alla rättighetsproblem, inte minst då det gäller de astronomiskt dyra sportevenemangen.

Globaliseringen har också gett oss många mediekoncerner med verksamhet i flera nordiska länder, men än så länge verkar de mera intresserade av att integrera den tekniska än den innehållsmässiga sidan. Det gäller min morgontidning *Hufvudstadsbladet* som blivit en del av Bonnier-koncernen. Men de har också börjat dela på vissa journalister och som prenumerant har jag möjlighet att köpa ett (ganska dyrt) paket för att få digital tillgång till alla svenska tidningar i koncernen. Någon motsvarande deal kunde ju exempelvis Schibsted erbjuda sina kunder på tvärs av gränsen mellan Norge och Sverige.

På många sätt tror jag att förutsättningarna för att stärka den nordiska offentligheten är bättre idag än den varit på väldigt länge.

Det finns många gamla institutioner som börjat blomstra igen. Nordiskt journalistcenter i Århus har sedan 1950-talet fört samman yrkesverksamma journalister från olika delar av regionen till kurser och gemensamma resor både inom och utanför regionen med ambitionen om att stärka det nordiska perspektivet i nyhetsrapporteringen. Många mediahus har återinfört sina korrespondentpositioner i de andra nordiska länderna och rapporteringen är mycket mera insatt än bara för några år sedan.

På Göteborgs universitet finns Nordicom som bedriver och stöder forskning om media i de nordiska länderna inte minst genom sina olika fackpublikationer. Och det finns också nya initiativ som exempelvis projekt Nord 55° som samlar en rad ledande mediaaktörer och profiler med ambitionen om att skapa en gemensam nordisk offentlighet. En utmaning är som vanligt bristen på långsiktighet i verksamheten. I en tid där det nordiska samarbetet blivit alltmera projekt-betonat blir man tvingad att återuppfinna hjulet vartannat eller vart tredje år.

Public service-bolagen är i en nyckelposition för de finns i samtliga nordiska länder och har ett långt historiskt institutionellt samarbete att bygga vidare på. Och där hittar vi idag de mest intressanta initiativen för att skapa en nordisk offentlighet. Redan före kriget i Ukraina gjorde talkshowen *Skavlän* succé med ett koncept som förde samman norska och svenska kändisar till en diskussion med varandra. Ett annat fint exempel är podcasten *Norsken, svensken, dansken* som produceras för NRK av den norska journalisten Hilde Sandvik och som också sänds av SR, DR och YLE.

Jag hoppas man vågar ordna samnordiska ministerdebatter lite oftare i framtiden. Och kanske också om något annat än försvarspolitik?

Johan Strang